

El llarg silenci dels botxins

Alfons Cama i Saballs

Editorial Tríode

TRÍODE

Títol: *El llarg silenci dels botxins*

Primera edició: octubre de 2020

© Alfons Cama i Saballs

© D'aquesta edició: Edicions Tríode, SL

Carrer Aribau, 114, entl.4a Barcelona, 08036

www.tripode.cat

Instagram: www.instagram.com/editorialtripode/

Facebook: www.facebook.com/TripodeEditorial/

Twitter: www.twitter.com/Ed_Tripode

Disseny i maquetació: Elma Presas

Correcció: Helena Batlle

Impressió: Romanyà Valls

Imprès a Catalunya

ISBN: 978-84-122351-2-8

Dipòsit legal: B 19851-2020

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot realitzar amb el permís dels seus titulars, a part de les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO si necessiteu fotocopiar-ne o escanejar-ne fragments.

En memòria de la tia de França, el cosí Floreal i tots el que
van haver de fer el mateix camí de l'exili.

I dels que s'hi van quedar pel camí.

La majoria dels humans pensen que la guerra és un fenomen
exclusivament humà, obliden que aquesta forma dantesca d'actuar té
les seves arrels en un comportament essencialment animal.

Encara no som humans

Eudald Carbonell i Robert Sala

Si comprendre és impossible, conèixer és necessari,
perquè el que ha passat pot tornar a passar,
les consciències poden ser seduïdes i obnubilades de nou:
les nostres també.

Trilogia d'Auschwitz

Primo Levi

1

Noé, febrer de 2012

L'adreça de la llibreta era ben clara. L'Elisabeth la portava a la mà.

Vam deixar el cotxe en una zona d'aparcament de dins el poble i ens vam dirigir cap a un establiment on un home envellit, amb gorra provençal, en sortia amb unes butletes a la mà. Curses de cavalls. Els cartells enganxats a les vidrieres de l'estanc el delataven.

—Ens podeu dir on es és la rue du Bac? —li va preguntar l'Elisabeth.

—Quina casa busqueu, mestresses?

—La que fou del senyor i la senyora Dupeux —em vaig avançar jo.

L'home va posar les butletes a la butxaca de la vella jaqueta de pana, es va treure la gorra per deixar la seva marcada

calvície a la fresca d'aquell matí de finals de febrer i va arrugar el front.

—Uf! D'això fa molt de temps... La senyora Dupeux va morir quan jo encara era jove. I el seu home havia mort anys abans.

—Bo i així, senyor, ens agradaria conèixer la casa on ells van viure —li vaig dir.

—No és pas gaire lluny. A la primera cruïlla en surt el carrer que busqueu —digué ell allargant el braç—. És el que porta al camí d'anar a la Garona. Una de les últimes cases. La dels porticons blancs.

—Moltes gràcies, senyor —respectuosa, l'Elisabeth.

—Ara hi viu una altra persona —va afegir quan ja marxàvem.

Tot i alguna nova edificació, el poble no era gaire gran. Poc transitat. D'habitatges baixos i carrers folgats per l'escassa circulació que s'hi endevinava. Aquell matí, inexistent.

De seguida hi vam ser.

Era una casa de planta baixa i pis. Les parets estaven arrebossades d'un color crema esmorteït. Una construcció senzilla però ferma, bastida de feia temps. No gaire diferent de les que s'estilaven en tot el poble. Finestres altes i blanques al pis de dalt i, a baix, una porta senzilla i dues obertures fins gairebé arran de terra, també blanques. Abans de trucar a la porta, vam fer un tomb a l'entorn de la casa. L'envoltava un pati per un dels costats. A la part de darrere, s'eixamplava i es convertia en un hort gran; el limitava una tanca

baixa d'obra, feta de pedrots irregulars i rematada amb un filferat.

Ens va obrir una dona no gaire alta, refeta, de cabells cendrosos, amb una setantena d'anys a sobre. Els ulls se li van eixamplar.

—Bon dia. És la casa que va ser dels senyors Dupeux?
—vaig arrancar.

La pregunta encara li va marcar més la facció de la cara. Va arrufar les celles.

—Sí, però...

—No passi pena, senyora. Només voldríem conèixer el lloc on va viure part de la seva vida la meua mare. —L'Elisabeth estava entusiasmada; la dona, perduda—. Vostè va conèixer el senyor i la senyora Dupeux?

—I tant! —La dona no podia dissimular el seu ensurt—. Però... Passin, passin!

Vam entrar directament a un sala espaiosa que feia de menjador i de sala d'estar.

—Doncs sí: aquesta fou la casa del senyors Dupeux —va dir la dona obrint els braços.

Les parets, blanques, els mobles, el sostre d'aquella cambra mantenien un no-sé-què ancestral. Semblava que res no s'havia mogut de lloc de feia una eternitat.

—Estava preparant cafè. Els ve de gust? O potser prefereixen unes herbes?

L'Elisabeth de seguida va respondre:

—Un cafè, m'anirà bé.

—I la seva filla? —digué la dona.

—No, no. No ho soc pas la seva filla, som amigues —vaig aclarir-li—. Jo soc la Sílvia i ella, l'Elisabeth —vaig afegir.

—Ah! Perdoni. —La cara se li va encongir.

—Un cafè, també: sí.

L'Elisabeth era uns vint-i-cinc anys més gran que jo. Evidentment que, per edat, podia ser la meva mare. Però no ho era. Era una dona de cinquanta-nou anys, francesa, casada amb un metge de prestigi en una ciutat mitjana del nord-est. Jo tan sols l'acompanyava en aquellencontre amb els seus orígens al sud del seu país. Un retrobament que, sense voler, la meva obstinació havia provocat. Jo, en canvi, era una noia espanyola —catalana— que les circumstàncies de la vida m'havien portat a treballar al país veí.

La dona es va retirar amb caminar pausat a la cambra contigua; segurament, la cuina. Ens va deixar assegudes en un sofà de teles florejadades de colors apagats que els anys havien rosegat per tot arreu. A pesar de l'antigor del mobiliari, res no indicava que la brutícia i el polsim hi fessin acte de presència. Un finestral altiu hi deixava entrar la claror del dia. Dues butaques orelludes, una taula baixa i un moble amb un televisor ventrut completaven aquella part de la sala. En un pany de paret, fotografies.

Em vaig aixecar.

M'havia cridat l'atenció la d'una parella en primer pla. Mitjana edat. A sota, una indicació: «M. et Mme Dupeux».

—Aquí els tens! —vaig anunciar a l'Elisabeth.

Ella es va acostar i, quan la dona va sortir de la cuina, totes dues miràvem aquelles cares sense dir-nos res.

—Els senyors Dupeux —ens va anunciar aguantant una safata amb tres tasses de cafè.

—Veig que els va conèixer bé —digué l'Elisabeth.

—Sí, és clar: vaig ser jo qui els va cuidar fins que van morir. Primer, ell, d'un accident amb el camió; i tretze anys més tard, ella. No tenien ningú. Jo havia fet quaranta anys quan ella ens va deixar. En tenia setanta-vuit. Va ser l'any vuitantadós... Ho recordo com si fos avui. Fou una gran dona. Una segona mare, per a mi.

Vam tornar a seure al voltant de la taula baixa. I, aleshores, ella va interpel·lar l'Elisabeth.

—Perquè... m'ha dit que la seva mare va viure en aquesta casa, oi? Deu ser una confusió.

—Tenien una filla, m'equivoco?

La dona va quedar muda.

2

Artigues, febrer de 1939

No eren els únics que deixaven el poble d'aquella manera tan precipitada. La mare de la nena estava malalta —molt malalta— però, tot i això, havien de marxar. «No hi ha altre remei», havia dit el seu pare.

Feia dies que la seva mare plorava. Ella mai no l'havia vista plorar. Tenia deu anys i no recordava haver-la vista plorar. A la nena, li feia vergonya que els veïns del carrer notessin com les llàgrimes li rodolaven cara avall. Tan segura de si mateixa com passejava pel poble fins feia poc; sempre amb ella agafada de la mà. Sobretot durant aquells últims anys en què la guerra ho havia condicionat tot; des que el Comitè Antifeixista d'Artigues passà a dominar la vida pública del poble i el seu pare va ser regidor de l'Ajuntament. Coses de gent gran que ella no entenia, ni volia

entendre. Només sabia que la maleïda guerra se'ls emportava de casa.

Encara sort que marxaven amb carro. Era el d'un amic del seu pare, un pagès veí que no tenia família. Van arreplegar flassades i abrics; i tota la roba d'hivern que va caber en un parell de maletes de cartró grans relligades amb dues corretges. Havien aparegut a casa seva per obra d'encantament. Ella havia agafat la llibreta de la coberta de flors vermelles i dos llapis i ho havia guardat dins la caixeta de puros que un dia li va regalar el seu avi. I, junt amb uns mitjons de llana, calcetes i mocadors que li donà la mare, ho posà a la bossa de cartró amb nansa d'anar a l'escola. I, és clar, també la seva *pepona*, la nina de drap que els Reis d'Orient li van deixar al costat del foc l'any abans que comencés la guerra. Quan encara passaven per casa seva.

Era de bon matí. El defora era buit. Feia fred. Mentre posava el peu a l'estrep per pujar al carro, la nena va veure com el veí mirava rere les cortines a l'altre costat de carrer. Era en Met, un home bo, un músic que sovint refileva la tenora fins a altes hores de la nit. A ella li agradava escoltar-lo. De vegades, des del porxo, li tocava tonades de cançons que de seguida reconeixia, com *En Joan Petit* i *El gegant del pi* i també bocins de sardanes ben conegudes com *La Santa Espina* o *Maria de les trenes*.

La mare va seure a un costat del carro, recolzada a la barana. De tant en tant, tossia. Arrancava. Portava un mocador a la màniga de l'abric que havia de treure sovint. Tenia la conca

dels ulls negres i s'havia aprimat molt. La nena es repenjava en el seu cos; totes dues, cobertes amb abrics de llana, flassades i mocadors de cap. Les maletes s'havien lligat a l'altra banda, al costat d'un parell de saques amb garrofes.

—Hermínia, com esteu? —Era la veu de l'amo del carro que des de la cadireta estava prest per a la partida. En Joan Masdeu, el pare de la nena, era al seu costat; amb la vella americana de vellut, una flassada a les espatlles i la gorra esfilagarsada de pagès pobre. A la boca, un cigarret dels molts que devia portar entaforats a les butxaques en paquets d'Ideales d'estranya procedència. Era un expert en intercanvis i, el tabac, la seva especialitat.

—Bé, Vadó, ja pots anar tirant.

—Arri! Arri!

El cavall es va començar a moure a pas lent. La nena va veure com el músic havia sortit del porxo, li aixecava el braç i li feia un somriure.

Van iniciar el viatge a punta de clar.

Carrer amunt, a l'esplanada de l'era, van girar cap a l'estesa de camps que separaven el centre de la vila i les cases de la seva petita barriada de pagesos i treballadors de bosc. Però, cap on anaven?, es preguntava la nena. Per què havien de marxar de casa? Per què tanta pressa? Sí: la guerra! Però per què ella sí i les seves amigues no?

Deixades enrere les darreres edificacions, el cavall va enfil·lar la carretera de la Ganga, muntanya amunt, en direcció a la Bisbal. Llavors se'n va adonar, no estaven sols en aquell viatge

sobtat. Comprovà com altres persones, altres famílies, mudes i capcotes, també iniciaven una imprevisible fugida. A la nena ningú no li havia dit que, des de la carretera de la costa, els nacionals ja havien arribat a l'altre cantó d'Artigues.

3

París, juny de 2011

Des de l'estrada, l'Albert em va oferir un somriure d'aquells que m'estremien. Allà, en aquella sala d'exposicions amb les vores plenes d'objectes ancestrals sobre peanyes blanques, ell era el protagonista. Objectes de la civilització maia. Sobretot, instruments de música i màscares cerimonials. La gent que l'envoltava el considerava un antropòleg de prestigi. «Etnomusicòleg», deien. Quaranta-quatre anys ben portats, deu més que jo. Divorciat. Era un home fort i esvelt. Vestia de manera informal amb una armilla plena de butxaques i camisa clara. Els cabells, d'un castany negrós, li començaven a grisejar i unes arrugues primerenques a apoderar-se del seu front ample. Se li notava un afrancesament disconforme, però molt llunyà d'un capteniment que pogués denotar la seva procedència centreeuropea. Jo n'estava ben enamorada.

Me'l mirava des del costat d'un dels pedestals que aguantava una ocarina de ceràmica en forma de deessa. «Ixchel. Divinité Maya», hi anunciava la plaqueta de metall. M'havia situat lluny de les primeres files. La nostra relació encara era poc coneguda per les seves amistats i, voluntàriament, jo restava en un segon pla de la seva vida. M'havia preguntat mil vegades si aquella manera d'actuar era la més prudent. Si ajudava a consolidar el nostre festeig. Però era la més còmoda, això sí. Cadascú a casa seva. I quan ens convenia ens retrobàvem: ara, al meu apartament de Bercy; ara, al seu del Barri Llatí. Ell tenia les claus de casa; però jo mai no vaig voler les del seu pis.

La sala estava atapeïda. L'exposició es feia amb el patrocini d'una entitat bancària i la concurrència la tenien assegurada. A la tarima, drets, a part de l'Albert, hi havia dos homes més. Un, amb un vestit gris, corbata blava i mocador a joc, cabells i patilles abundants, que devia ser el representant del banc. L'altre, vestit amb jaqueta de colors vius, de fortes faccions indígenes, era un investigador guatemalenc que havia treballat amb l'Albert en alguna de les excavacions d'on havien sorgit bona part d'aquells objectes. L'home del banc, després de posar-se unes ulleres rodones i de treure un paper de la butxaca, va començar un discurs:

—Senyors.

»Abans de res, voldria donar les gràcies a les dues persones que m'acompanyen, l'Albert Novák i l'Arnaldo Cáceres que, n'estic segur, sense ells no hauria estat possible presentar

aquesta col·lecció meravellosa a la sala de la nostra entitat, unes peces que...

Les paraules d'aquell home m'interessaven ben poc. Em vaig fixar en la deessa del color de la terra que portava una serp al cap i vestia una túnica fins als peus ornada amb uns signes que desconeixia. «Déesse de l'amour, de la gestation, de l'eau, des travaux textiles, de la lune et de la médecine», deia una inscripció posada dins de l'urna de metacrilat que la protegia. Sobre el cap, una embocadura per on es devia bufar aquell instrument de vent; a la panxa, quatre forats perquè els dits hi marquessin les notes musicals. Jo de música no hi entenia gens; i de déus i deesses maies, menys. Però les faccions de la cara i els plecs de la roba d'aquella figura em van impressionar. No desmereixia qualsevol obra d'art contemporània, de qualsevol museu, de qualsevol ciutat cosmopolita. Era una peça d'art feta per algú que havia viscut abans que els descobridors comencessin a desmanegar el nou continent. I pensava que ben poc havia canviat l'art des d'aquells temps i des d'aquells llocs ancestrals. I, també, en com devia ser la persona que havia mogut els dits sobre els quatre orificis.

Se'm va acostar un noi que no devia passar dels vint anys. Alt i prim, morenot. No el coneixia de res.

—Ets la Sílvia? —em va dir amb un to baix.

—Sí.

—Jo soc en Charles.

—Ah! —Desconcert total.

Però en aquell moment la veu del banquer es va alçar:

—Sempre estarem al costat de la cultura i del patrimoni, allà on no arribin les administracions arribarem nosaltres, el nostre programa cultural sempre estarà al costat de l'art, de la descoberta, de la música... que tan bé representa aquesta exposició. Jo cedeixo la paraula als veritables protagonistes, els que han fet possible la proesa de portar aquests objectes, aquestes meravelles, aquests instruments, a la nostra ciutat; ara ens dirà unes paraules l'Arnaldo, un home estudiós de la cultura maia i que dirigeix, amb coneixement i encert, les descobertes al seu país, l'home que ha fet possible que el Ministeri de Cultura de Guatemala ens hagi cedit aquestes obres d'art... i, després, ens parlarà el senyor Novák, potser l'home més entès de casa nostra en aquest difícil camp de la música primitiva. Gràcies a tots per ser aquí.

Un aplaudiment tancat es va apoderar de l'espai.

El noi s'havia quedat al meu costat, a dues passes, sense dir ni ase ni bèstia. En sentir aquell últim nom, es va acostar i sobre la remor de la sala em va dir:

—El meu pare!

Vaig quedar estorada. Sabia que l'Albert tenia un fill, però mai no me l'havia presentat.

—L'Albert és el teu pare?

—Això diuen...

Es va tornar a separar.

Les paraules de l'indígena eren una barreja de francès sense accent i d'un castellà molt diferent del que es parlava al meu país. No vaig poder parar atenció a res del que explicava l'homenet. La

meva ment se n'havia anat per reflexionar en com havia d'afrontar aquella sorprenent trobada, que no semblava casual.

Vaig mirar el noi de resquitllada. Li vaig veure els ulls blaus i petits de l'Albert. No feia cara que tampoc l'interessés gaire el que deia l'orador. Em va captar la llambregada i em va fer una ganyota displicent aixecant les espatlles.

—Així que saps qui soc —li vaig dir.

—Sí. Ell m'ha parlat de tu.

—I?

—No ets la primera. N'hi ha hagut d'altres després que marxés de casa.

—Ah, sí?

—Sí.

—I què t'ha dit de mi?

—Poca cosa... Que ets espanyola.

—Catalana.

—És el mateix.

—No pas del tot... I no et sembla bé?

—Ni bé, ni malament.

La veu de l'Arnaldo es va imposar sobre el nostre nou silenci. Va començar parlant de la cultura maia, dels seus déus, de les seves deesses...

—...moltes de les peces de ceràmica són reproduccions de la deessa de la lluna...

La Ixchel devia ser una gran deessa, vaig pensar. Nosaltres, els cristians, no en tenim de deesses. Bé, sí: la Mare de Déu; però no és pas el mateix. No sé per què hi pensava en qüestions

teològiques: jo no era de les que anaven a missa. El meu pare era un descregut de pedra picada i la meva mare no es preocupava de bagatel·les com aquesta. Així que mai vaig tenir interès per la religió. L'enemistat del meu pare amb l'Església li venia del seu, de pare. L'avi Mateu Tibau havia estat un home de dretes —com deia ell— i religiós. Les bregues entre tots dos van ser constants fins que l'avi va perdre la memòria. Els meus pares estaven separats. Més ben dit, divorciats. El pare vivia a Barcelona amb la seva segona dona —la Glòria Alsina— i també tenia casa a Artigues, la masia de l'avi. La mare s'estava sola al poble veí, a Sant Joan de Mar, a la casa on van anar a viure quan es van casar, la que fou casa meva fins que vaig marxar a estudiar a Barcelona. Ciències ambientals, una ferma vocació. A mi no em van batejar. Dec ser una *rara avis*, sense sentiments ni marques religioses. De fet, però, no he tingut mai cap problema per aquesta fotesa. Mai ningú no m'ha demanat quina religió professava. Segurament, a la persona que bufava el cap i posava els dits sobre el vestit de la Ixchel, tampoc calia que li ho demanessin; tothom ho devia saber.

L'Albert ja havia començat a parlar:

—...els maies tenien una escala musical diferent de la nostra, una gamma pròpia...

El noi el mirava amb ulls d'admiració. Però, de reüll, no deixava d'estar pendent de mi.

—Parla bé el meu pare, oi?

—Molt bé —li vaig contestar de tot cor. Era un prodigi

sentir-lo enraonar amb aquella passió per la música més primitiva. Un camp en què era un pou de saviesa.

—...després d'any i mig de treball, hem identificat els possibles sons que utilitzaven en les cerimònies funeràries, agrícoles, per atreure la pluja, per imitar o caçar aus...

—No et facis il·lusions —va dir el noi.

—Com?

—...els instruments musicals maies es classifiquen en idiòfons com els cascavells i els sonalls, membranòfons com els tambors i els aeròfons o de vent, entre ells les flautes senzilles, dobles, triples, les trompetes fetes amb cargols o d'argila, les ocarines, els xiulets...

—No et facis il·lusions; amb la vostra relació, vull dir. El meu pare és un tarambana. —El noi va brandar el cap amb posat de persona adulta.

—Un tarambana?

—...el nombre de ressonàncies que s'arriba a obtenir varia per a cada instrument, per exemple, els xiulets han donat fins a quatre tipus, les ocarines fins a vuit o nou i la flauta triple fins a sis-centes combinacions...

—Et deixarà quan en trobi una altra que li faci més el pes.

Aquell vailet em començava a posar nerviosa. Vaig callar. Vaig mirar la Ixchel... Deessa, què li dic a aquest marrec? Què cony sap ell de la nostra relació?

—...a la sala, hi trobareu una esplèndida col·lecció d'aquests instruments... d'argila, cargols de mar, xiulets fets amb banyes de cérvol, ocarines amb figures antropomorfes...

—Charles, m'has dit que et deies, oi?

—Sí!

—Em penso que aquest cop t'equivoques.

El noi va callar. La deessa no: «Molt bé, Sílvia. Segura de tu mateixa. Trepitjant fort. Què s'ha cregut aquest mocós? És clar que t'estima!».

—...i que gaudeixin d'aquest petit tresor. Moltes gràcies.

Amb la seva darrera frase l'Albert em va enviar un esguard com el de l'inici. Va creuar unes paraules amb el representant del banc, una frase amb l'Arnaldo i amb la seva elegància inherent es va encaminar cap on era jo; on érem el seu fill i jo. Va anar parant per saludar amics, col·legues i coneguts; sempre amb un aire de saber-se important.

En arribar, dos petons i una mirada a en Charles:

—Veig que ja us heu conegut.